

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ЕКОНОМСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу Одлуке Наставно-научног већа број 2701/1 од 10. јула 2015. године одређени смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата Деспић Јелене, магистра демографских наука, под називом „**Миграције високообразованих лица из Србије од 1991.године у Канаду и Сједињене Америчке Државе**“. Пошто смо проучили завршену докторску дисертацију подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ
о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Мр Јелена Деспић је рођена 1970. године у Београду. Дипломирала је 1994. године, на Филолошком факултету у Београду - одсек Албански језик и књижевност. Магистрирала је 2002. године, на последипломском курсу Економског факултета у Београду - одсек Демографија, са темом “*Репродукција становништва у радовима аутора са Косова и Метохије*”. Од 1997. године је запослена као истраживач у Центру за демографска истраживања Института друштвених наука. Тренутно је у звању – стручни сарадник.

Јелена Деспић се примарно бави проучавањем међународних миграција, иако у свом опусу има и радова који третирају и друге аспекте демографског развитка. Учествовала је на више домаћих и међународних пројеката, као и на бројним научним скуповима, у земљи и иностранству. Објавила је више од 40 научних радова и две књиге. Након пријаве докторске дисертације написала је више од 20 научних радова, објављених у научним часописима, зборницима радова и научним монографијама.

Први радови Јелене Деспић били су посвећени питањима фертилитета и репродукције становништва, као и проблематици фертилитета становништва Косова и Метохије, чему је посвећен и њен магистарски рад. Највећи број научних радова се односи на проблематику међународних миграција, нарочито високообразованих лица, чему је посвећена и докторска дисертација. Поменути радови се односе на демографску анализу изучаваног феномена, али и социолошку, антрополошку и економску перспективу проучавања проблематике. Истовремено они покривају и теоријска разматрања, емпиријска истраживања о међународним миграцијама, као и анализе статистичких података о становништву Србије у иностранству, који се углавном базирају на пописима становништва Србије.

Међу најважнијим радовима са том проблематиком, а који су релевантни за тему докторске дисертације, издвајамо следеће:

“Мигрантске мреже: незаобилазна перспектива у проучавању савремених међународних миграција“, *Социолошки преглед*, 2009.

“Ка разумевању детерминанти међународних миграција данас – теоријска перспектива“, *Становништво*, 2010.

“Просторни аспекти емиграције из Србије. Три 'вруће' емиграционе зоне“, *Становништво*, 2012. (коаутор са Г. Пеневом)

“Ко су и где иду: Карактеристике и размештај грађана Србије у иностранству по земљама пријема и значај мигрантских мрежа“, *Национални интерес*, 2012. (коаутор са Г. Пеневом)

“Транснационално предузетништво: искуства миграната-повратника у Србију”, (коаутор са Т. Павлов и С. Милутиновић), *Социологија*, 2013.

Завршену докторску дисертацију под насловим **Миграције високообразованих лица из Србије од 1991. године у Канаду и Сједињене Америчке Државе**, Јелена Деспић је предала у јуну 2015. године. Дисертација има укупно 269 страна, без уводних страна дисертације. Текст је написан на 249 страна стандардног формата. Списак цитиране и навођене литературе се састоји од 218 јединица, и 8 службених докумената, на српском и енглеском језику, и дат је на 12 страна. Прилог са упитником има 8 страна, док уводне стране докторске дисертације, у којима је садржај, као и списак табела (укупно 49), графикана (18) и карата (6) садрже укупно 14 страна.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања ове докторске дисертације су миграције високообразованих лица која су емигрирала из Србије 1991. године и касније, и сада живе у Сједињеним Америчким Државама и Канади. У питању су лица која су дипломирала на неком од универзитета у Србији, а иселили су се у државе у које су се високообразовани кадрови и стручњаци из наше земље у наведеном временском периоду посматрања у значајној мери исељавали.

Иако Србија има дугогодишњу емиграциону традицију, још увек нема задовољавајуће статистичке податке о међународним миграцијама. Располовиви подаци у нашој земљи су скромни и у највећој мери се заснивају на малом броју процена стручњака, анкета које су за циљну групу углавном имале истраживаче запослене у научним установама и истраживачко-развојним јединицама у Србији, или су се односиле на истраживање емиграционих намера. С обзиром да директна евиденција емиграната, коју су у 1990-им годинама вршили органи СР Југославије, није била обавезна, подаци о миграционим токовима нису поуздани. Подаци пописа становништва који се односе на држављане Србије који раде или бораве у иностранству, без обзира на релативно велики необухват, представљају главни извор статистичких информација о карактеристикама српске емиграције, и практично једини извор информација о њиховом територијалном пореклу и социо-демографским карактеристикама.

У последњој деценији ХХ века наша земља, као и велики број држава Централне и Источне Европе, услед турбулентних политичких и економских промена, остале су без значајног дела најобразованијих структура друштва. Услови образовања, рада и живљења већине људи, нарочито интелектуалних делова друштва, кретали су се ка наглом снижавању животног стандарда и расту несигурности. Политичка и друштвено-економска криза поред негативних последица на психолошком плану, допринела је и расту незапослености, подзапослености, неадекватне запослености високообразованих лица, што је проузроковало двоструки национални губитак – њиховим исељавањем у развијене земље и депрофесионализовањем рада и непостојањем могућности да се искористе радни потенцијали који су остали у земљи.

Главни циљ предложене докторске дисертације био је да допринесе бољем разумевању феномена миграција високообразованих лица и стручњака, а нарочито проблема убрзаног исељавања ових структура радне снаге из Србије од 1991. године. Намера је била да се дође до ближих сазнања о чиниоцима који су утицали на доношење одлуке о емигрирању, а са нагласком на факултетски образованим кадровима из Србије у том периоду, и то у прекоморске земље, као што су Канада и САД. При томе се не мисли само на широк спектар чинилаца емигрирања првенствено инспирисаних жељом за стицањем нових знања, развојем и стручном афирмацијом, већ и на веома значајне економске мотиве, за које се сматра да су постали доминирајући

разлог емигрирања најобразованијих структура становништва Србије од 1991. године. Такође, циљ ове дисертације је и истраживање стања високостручног кадра из Србије који борави у Канади и Сједињеним Америчким Државама, и то нарочито њиховог друштвеног и економског статуса, као и могућности и видова успостављања дијалога, сарадње или враћања у домовину.

Циљ ове докторске дисертације био је да укаже на потребу комплекснијег проучавања миграција и то како из перспективе земаља порекла, тако из перспективе земаља пријема. На основу различитих извора података, као што су међународне организације (УН, ОЕЦД и др.), процене стручњака, пописи становништва и имиграционе статистике земаља дестинације, као и пописа становништва Србије, циљ је био и да се одреди што приближнији број високообразованих лица из Србије која су емигрирала, првенствено у Канаду и Сједињене Америчке Државе, нарочито од 1991. године, као и најважније карактеристика српског емиграционог контингента у посматраном периоду.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Приликом истраживања и писања докторске дисертације Јелена Деспић се држала основних истраживачких хипотеза које су дефинисане приликом пријаве теме. Полазне хипотезе тестиране су првенствено на бази резултата спроведеног анкетног истраживања, а мање на основу статистичких и других извора података. У циљу добијања релевантних резултата и на њиховој основи изведених закључака тестиране су следеће хипотезе усмерене на добијање нових сазнања о међународним миграцијама високообразованих лица из Србије.

Хипотеза 1. Главни разлози емиграције високообразованих лица из Србије у развијене земље, као што су у овом случају Канада и Сједињене Америчке Државе, економске су природе, док се широк спектар професионално-научних разлога, који су углавном најважнији у миграцијама интелектуалне елите, налази тек иза економских.

Хипотеза 2. Већина високообразованих лица су се углавном одлучивала на емиграцију са намером да остану заувек да живе у иностранству. Углавном нису били задовољни својим животним стандардом и условима за рад у Србији пре одласка у иностранство.

Хипотеза 3. Држава у којој живе (Канада/САД) углавном довољно чини да се имигранти осећају као интегрални део друштва, већина исељених поседује пасош земље у којој живи.

Хипотеза 4. Услови живота у којима живе у Канади/САД-у за већину испитаника су задовољавајући.

Хипотеза 5. Значајан број испитаника не ради у струци, иако је за посао који обављају у великом броју случајева потребна факултетска диплома.

Хипотеза 6. Испитивана популација углавном жели да сачува свој етнички и културни идентитет, одржава контакте са својим сународницима у Канади/САД-у. Такође, донекле су упознати и са догађањима у земљи порекла, и одржавају контакте и повремено посећују пријатеље и рођаке у Србији.

Хипотеза 7. Економски развитак и политичка стабилност у Србији ће значајно утицати на повећавање могућности сарадње, као и враћање исељених да живе и раде у Србији.

Хипотеза 8. Надовезујући се на претходну хипотезу, испитивана популација своју будућност и даље види у Канади/САД-у или некој другој економски развијеној земљи Европе. Међутим, значајан број лица је заинтересован за сарадњу са институцијама у Србији, или за покретање самосталних пословних активности.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација Јелене Деспих садржи, поред Увода и Закључка, три основне целине, односно главе, од којих сваку одликује специфичност у приступу истраживаном феномену.

У уводу су изложени основни разлози и мотиви за избор теме докторске дисертације. Представљени су предмет и циљ истраживања и основне хипотезе, као и укратко садржина основних целина рада.

Прва глава под насловом (**Теоријски приступи међународним миграцијама и улога државе у међународним миграцијама са нагласком на високообразоване кадрове и стручњаке**) представља теоријски оквир рада. Такође, у циљу детаљнијег одређивања предмета и смера истраживања, као и указивања на неопходност проучавања истраживаног феномена, како у демографском, тако и ширем друштвено-економском смислу, у првој глави се указује и на најважнија питања и изазове у проучавању савремених међународних миграција у свету, а нарочито миграција високообразованих лица и стручњака. Разматрана су два основна истраживачка поља, и то како из перспективе земаља порекла, тако и угла земаља пријема: 1) анализа најважнијих аспеката у проучавању детерминанти међународних миграција из теоријске перспективе, и 2) улога државе у међународним миграцијама са нагласком на високообразованим кадровима.

Након разматрања *савремених међународних миграција као дела глобализације и могуће улоге високообразованих кадрова и стручњака у иностранству у развоју земаља порекла*, који су изнети у првом поглављу, на основу опсежне углавном стране литературе која третира теоријски приступ, и ослања се на бројна емпиријска истраживања, у другом поглављу је дат *преглед главних детерминанти међународних миграција*, кроз анализу најважнијих теоријских приступа у проучавању међународних миграција. Анализа је обухватила тзв. традиционалне теорије микро аналитичког нивоа, као и новије приступе који кроз различите концепте, претпоставке и оквире истраживања дају миграционе моделе макро аналитичке структуре. Посебно је истакнуто да се у анализи савремених међународних миграција намеће потреба за системским приступом – који осветљава истраживану проблематику и из перспективе земаља пријема и земаља порекла, односно са оба краја миграционог процеса. У том смислу, у трећем поглављу је анализирана и улога мигрантских мрежа, као важног елемента у процесу доношења одлуке о мигрирању, али и у каснијим фазама миграционог процеса, када мигрантске мреже почињу да делују и као независан чинилац, у виду стварања и развијања ланчаних миграција, и/или транснационалних друштвених мрежа. Јелена Деспих се позива и на релевантну литературу која анализира могућу улогу мигрантских мрежа у одржавању веза са земљом порекла, путем развијања могућности за повратак емигрираног становништва, или коришћења потенцијала од циркуларних миграција или успостављања сарадње са становништвом у иностранству.

Улога државе у међународним миграцијама са нагласком на високообразованим кадровима и стручњацима, разматрана је у четвртог поглављу прве главе. На основу обимне литературе која проблематику осветљава из политичке, правне, економске и антрополошке перспективе, у складу са системским приступом проучавања међународних миграција, анализирани су аспекти који обухватају обе стране у миграционом процесу: из перспективе земаља пријема, у првом реду Канаде и САД-а, и из угла Србије као земље порекла. У првом делу четвртог поглавља, после разматрања *комплексне улоге државе у имиграционој политици*, значају правног оквира и критеријума за пријем као предуслова за привлачење тзв. најбољих и најсјајнијих, разматрана су *два примера (Канаде и САД-а) различитих правних решења*

имиграционих политика, чије основе уграђују и друге имиграционе земље (Аустралија, Јапан, земље Европске уније и др.) у оквире својих имиграционих политика. У другом делу четвртог поглавља о улози државе, дат је преглед *врсте миграционих мера из перспективе земаља порекла, као и најважније мере и активности у Србији* током посматраног периода, како током 1990-их, односно у време највеће емиграције из Србије, тако и касније, после промене политичког режима 2000. године и успостављања новог економског курса земље. Нарочита пажња је посвећена мерама и активностима усмереним ка јачању веза са дијаспором и потенцијалним повратницима, решавању проблема недостатка статистичких података о миграцијама, као и ефикасном управљању миграцијама. Као закључак изнетих ставова у првој глави ове дисертације, сумирани су *главни проблеми и перспективе у даљем проучавању међународних миграција и унапређењу мера миграционе политике у Србији*.

Друга глава дисертације под насловом **Грађани Србије у иностранству – основне карактеристике према подручју порекла и држави пријема. Подаци статистике Србије и Канаде и САД-а као земаља пријема**, посвећена је детаљној демографској анализи статистичких података о грађанима Србије у иностранству, његових основних карактеристика, како из перспективе Србије, као подручја порекла, тако и из перспективе Канаде и САД-а, као држава пријема. Анализа је подељена у четири поглавља. У првом је дат критички осврт на *изворе података о грађанима Србије у иностранству и проблеме статистичког обухвата*. На основу базе података ОУН дат је преглед миграционих кретања у свету током посматраног периода, а на основу релевантних истраживања у свету дат је осврт на процене броја високообразованих миграната у свету, на почетку (1990. године) и на крају посматраног периода (2013. године). У другом поглављу (*Становништво из Србије у Канади и САД-у од 1992. до 2013. према подацима имиграционе и пописне статистике*) се на основу детаљне анализе расположиве имиграционе и пописне статистике САД-а и Канаде, сагледава кретање броја емиграната из Србије од 1991. до 2013. године, и дају неке основне карактеристике тог емигрантског контингента. Управо се на примеру анализе статистике великих имиграционих земаља показује колико је за свеобухватно сагледавање проблематике међународних миграција, нарочито за потребе земаља порекла, потребно укључивати различите статистичке изворе података. Због тога, кандидаткиња и исправно закључује да је то прави пут да се донекле превазиђе непостојање статистичке основе која истовремено, свеобухватно и методолошки усаглашено, може да прати миграциона кретања у земљама порекла и земљама пријема.

С обзиром да кандидаткиња Ј. Деспић у раду закључује да попис становништва Србије представља најрелевантнији извор података за становништво Србије у иностранству, и практично једини извор података о њиховом територијалном пореклу и социо-демографским карактеристикама, треће и четврто поглавље друге главе посвећено је детаљној анализи пописних података о *грађанима Србије у иностранству, у периоду између 1971. и 2011. године*. Већина анализираних статистичких података који се односе на пописе из 2002. и 2011. године добијена је на основу посебне додатне обраде коначних резултата пописа, који су у Републичком заводу за статистику Србије урађени за потребе ове дисертације, што сматрамо врло важним за квалитет анализе. У трећем поглављу је дат преглед кретања броја грађана Србије на раду или боравку у иностранству, и указано је на основне специфичности међународних миграција у одређеним међупописним периодима, између 1971. и 2011. године. Дата је детаљана анализа *образовне структуре становништва Србије у иностранству*, на основу коначних података пописа из 2002. и 2011. године. Разматрано је *кретање броја лица из Србије на раду или боравку у иностранству, као и разлике у дужини боравка у*

иностранству, посматрано по великим подручјима у Србији (Централна Србија, Војводина), а посебно је издвојен Београд, као регион са највећим уделом високообразованих у укупном емиграционом контингенту. Анализирана је даље образовна структура српског емиграционог контингента према старости и полу. У оквиру тог дела анализирани су и *разлике у тзв. преференцији емигрирања према образовним карактеристикама*, и у укупном становништву, као и посматрано по старости и полу, на основу *браин-драин* индекса. Применом просторне анализе, дају се *регионалне разлике у кретању броја емиграната на општинском нивоу*, њиховом уделу у укупном становништву Србије у земљи и иностранству у време четири последња пописа становништва (1981, 1991, 2002. и 2011. године), као и разлике посматране на основу коефицијента партиципације грађана Србије у иностранству. На основу података пописа из 2011. године анализирани су и територијалне разлике (ниво општине) у релацијама које постоје у одласку из земље лица са вишим и високим образовањем и лица са средњом школом или мањим степеном образовања. Такође, територијално су лоциране три *највеће зоне емиграције у Србији*, сагледано кретање броја емиграната у њима, дужина боравка у иностранству, као и разлике које постоје међу емиграционим зонама. У четвртом поглављу је дата детаљна анализа *кретања броја лица у иностранству посматрано по земљама пријема*, као и неких најважнијих карактеристика тог становништва (пол, старост, дужина боравка у иностранству, образовни ниво, националност, као и општина порекла) такође посматраних по земљама пријема. Пример демографске анализе података о српском емиграционом контингенту на раду или боравку у иностранству по земљама пријема не само да указује на могућности добијања нових врло битних информација о савременим миграцијама већ потврђује значај нових углова посматрања учесника у међународним миграционим кретањима. Једно од најважнијих је и увид у значај мигрантских мрежа које се у протекле три до четири деценије константно развијају између подручја порекла и земаља пријема. Ово се нарочито односи на велике европске имиграционе земље, као што су Немачка, Аустрија, Швајцарска, али и државе које су тек од 1990-их постале “популарне” за становништво Србије у иностранству, као што су Италија, Мађарска, Русија, односно за високообразоване емигранте - Канада, САД и Велика Британија.

Трећа глава ове докторске дисертације под насловом **Миграције високообразованих лица из Србије у Канаду и САД – резултати анкетног истраживања**, посвећена је анализи резултата опсежног *онлине* анкетног истраживања о миграцијама високообразованих лица из Србије од 1991. године у Канаду и САД. Након увода, дата су детаљна методолошка објашњења, у којима се разматрају појединости везане за упитник, испитивану циљну групу, начин спровођења истраживања, и процес добијања коначних резултата и обраде података анкетног истраживања. У интерпретацији резултата коришћена је и квантитативна и квалитативна анализа. Такође, ради доношења што бољих закључака и провере постављених хипотеза у анализу резултата су у највећој мери увршћени они резултати истраживања код којих се показало да међу њима постоји статистички значајна повезаност тестирана применом статистичке методе Хи-квадрат теста независности, док је у сваком делу изложених резултата увршћен и део који се односи на тестирање постављених хипотеза.

Детаљна анализа резултата представљена је у трећем поглављу, и подељена у четири потпоглавља. Први део је посвећен најважнијим *социо-демографским карактеристикама учесника у истраживању*, односно високообразованих лица која су емигрирала у проучаване прекоморске земље, Канаду и САД, 1991. године или касније. У другом делу (*Разлози емиграције високообразованих лица из Србије и планови у вези*

са дужином боравка у иностранству) су разматрани главни разлози који су у највећој мери утицали на доношење одлуке о исељавању из Србије, нарочито у време свеобухватне и дубоке друштвене, политичке и економске кризе у земљи, и рата на простору бивше СФР Југославије током 1990-их, али и касније, након промена политичког режима и у време економске транзиције у Србији. У трећем делу (*Живот и рад у Канади и САД-у и везе са Србијом*) се анализира начин привикавања исељеног високообразованог становништва из Србије на живот у новој средини, и одређивање положаја, односно, доживљавања укључености у друштво пријема, као и на тржишту рада, из перспективе учесника у истраживању. Трећи део је посвећен и односу према земљи порекла, контактима, везама и мрежама које одржавају са рођацима, пријатељима и колегама у Србији, али и сународницима који живе и раде у Канади односно САД-у, као и ставовима о потреби одржавања културног идентитета народа из ког потичу. У четвртном делу (*Између могућности повратка и сарадње „на даљину“*) се поред ставова учесника у истраживању о политичкој и економској ситуацији у Србији, разматрају и њихови планови за будућност, нарочито у односу на могући повратак у Србију, и/или сарадњу са институцијама из јавног или приватног сектора у Србији. Истраживани су и ставовима исељеника у вези са мерама које би довеле до успоравања и довођења даљег исељавања високообразованих из Србије у прихватљиве границе.

5. Методе које су примењене у истраживању

С обзиром да је спроведено истраживање конципирано, с једне стране, као теоријско разматрање миграција високообразованог дела радне снаге, а фокусирано на миграцију из Србије после 1991. године у Канаду и САД, и с друге, као анкетно истраживање о карактеристикама, пложају, ставовима, очекивањима и др. самих миграната, методологија која је примењена покрила је поменуте аспекте и омогућила да се оствари постављени циљ истраживања. Примењени су основни научни методи попут метода анализе и синтезе, компаративног метода, историјског и других. Затим, до посебног изражаја дошла је примена метода демографске анализе, готово у свим фазама спроведеног истраживања. И најзад, примењен је нарочито статистички метод (узорак, оцењивање, SPSS програми), графички, као и мапирање за приказ просторне димензије изучаваног феномена. .

Резултати анкетног истраживања изведени су на основу попуњених упитника од стране 430 лица који су испуњавали услове дефинисане циљне групе. Упитници су попуњавани *on-line* у периоду јун-октобар 2008. године. Предвиђена величина узорка је одређена на основу процена проф. Гречића (2002:256-257) да се у последњој деценији XX века из Србије и Црне Горе иселило у прекоморске земље око 17.000 високообразованих лица, од чега се најзначајнији број настанио у Канади или Сједињеним Америчким Државама. У трећој глави докторске дисертације, кандидаткиња даје детаљна методолошка објашњења у вези упитника и његовог садржаја, природе узорка, укупном броју анкетираних, контроли попуњених упитника и друго, а сам Упитник дат је у оквиру прилога докторске тезе.

Обраду теме докторске дисертације кандидаткиња је спровела користећи релевантну домаћу и страну литературу. Анализа постојећих истраживања и резултати презентирани у научним и стручним радовима који покривају област међународних миграција омогућила је дефинисање полазних хипотеза које су тестиране на сопственом емпиријском истраживању. Обимна литература послужила је и за теоријски оквир у обради теме, при чему је кандидаткиња мишљења да је измењена политичка карта Европе и света, а у вези са бурним економским променама и ефектима процеса глобализације, токовима међународног капитала, технолошког напретка, уз унапређење саобраћајне и информатичке инфраструктуре, резултирала тзв. глобалном ером

миграција. Отуда је комплекснији приступ миграционим кретањима једини пут како би се добили одговори на нека од најважнијих питања на која досадашња истраживања за сада немају адекватне одговоре. Она се по мишљењу кандидаткиње тичу даљег развоја и токова миграционих кретања и могућности њиховог предвиђања. Затим, основних чиниоца приликом доношења одлуке о мигрирању. Дилеме да ли ће се високообразовани кадрови и у будућности у највећој мери усмеравати ка економски развијеном Северу. Могућности да се предвидеи будуће потребе на тржиштима рада за специфичним врстама рада и да ли ће се продубљивати поларизација потреба за радоном снагом, и расти потражња за високообразованим и стручним кадром. Даље, она се тичу и начина усаглашавања развојне политике земаља и глобалних миграционих трендова и како искористити њихов потенцијал, нарочито у земљама у развоју. И најзад, како да државе управљају миграцијама, одговоре на потребе за страном радном снагом и створе услове за њену интеграцију у новој средини.

6. Остварени резултати и научни допринос

У оквиру анализе остварених резултата ове докторске дисертације и њиховог научног значаја, може се говорити, с једне стране, о резултатима и закључцима до којих је кандидаткиња дошла у оквиру теоријских разматрања испитиваног феномена, и с друге стране, о резултатима анкетног испитивања високообразоване емиграције из Србије после 1991. године у Канаду и Сједињене Америчке државе. Приказаћемо најважније резултате.

Кандидаткиња Ј. Деспић истиче да је један од разлога неадекватног теоријског одговора на миграционе изазове што се највећи број истраживања у области миграција фокусира на земаље пријема. Прихвата мишљење да се савремене међународне миграције све више изучавају као друштвени процес – кроз системски, односно, релациони приступ и динамичку перспективу проучавања: од препознавања, детаљног разматрања сложених и променљивих видова међународних миграција, до анализе стања друштва у земљама порекла и дестинације која значајно утичу на миграције и мобилност становништва. Присталица је изучавање друштвених, односно, мигрантских мрежа које кроз повезивање хетерогених структура дијаспоре отварају могућности и за повезивање миграција и друштвеног развоја земаља порекла.

Мигрантске мреже се формирају на основу различитих облика повезаности, односно, мреже веза. Истраживања спроведена међу различитим популацијама широм света показала су да постоје квалитативне разлике у типовима друштвених веза које се формирају међу различитим социјалним и економским слојевима становништва. Међу високообразованим мигрантима обично се формирају мреже засноване на тзв. slabим везама, које углавном чине колеге, познаници и пријатељи, и већином се користе за потребе проналажења посла, стручно усавршавање, вођење или проширење пословне делатности. С обзиром да су високообразовани у исто време укључени у више различитих мрежа, „снага slabих веза“ лежи управо у међусобном пресецању и додиривању различитих друштвених мрежа односно, могућности да се на непосредан или посредан начин дође до потребних контаката и остварења циља.

Даље, у оквиру теоријских разматрања указује се на значај повезаности, односно људског посредовања, у миграционом процесу. Изучавајући миграције кроз такав - динамички приступ, на миграције се мање гледа као на производ односа између понуде и потражње на тржишту радне снаге, а више као на израз глобалне динамике настале људском интеракцијом. Информишући појединце о могућностима за мигрирање, мреже их и “чине мигрантима”. Стога, мреже нису само инструмент, већ саставни део и детерминанта миграционог процеса.

У својој тези кандидаткиња указује да је последњу деценију 20. века обележило значајно развијање транснационалних приступа миграцијама који наглашавају односе које мигранти одржавају са својим породицама, заједницама, традицијама које се налазе преко граница државе у коју су се одселили. Транснационализам је дефинисан као процес којим мигранти кроз своје дневне активности образују, обликују и одржавају разнолике социјалне, економске и политичке односе који спајају друштва из којих су потекли и она у којима су настањени, и кроз која стварају транснационално друштвено поље које прелази националне границе. Транснационалне везе утичу на мигранте и тако што се кроз њихове активности формира, развија и преноси колективни идентитет, што може да има великог значаја и на формирање културног идентитета друге генерације миграната. На тај начин транснационалне везе могу постати и трансгенерацијске, чиме се подвлачи и улога дијаспоре као важног чиниоца у оквиру савремених миграционих токова.

Заступајући мишљење да је један од најважнијих циљева ближег упознавања и разумевања претпоставки различитих теорија миграција заправо проналажење оптималног политичког одговора на све бројније изазове и све мању могућност контроле миграционих токова и на националном и интернационалном нивоу, кандидаткиња наводи да суштина проблема лежи у погрешном разумевању узрока имиграције и мотива миграната. Лоше управљање миграцијама не само што је довело до немогућности успешне контроле и регулисања имиграционих токова, већ и резултат спровођених мера није у складу са националним интересима, и директно је супротстављен у почетку дефинисаним циљевима имиграционе политике. Ово се нарочито односи на миграције високообразованих кадрова и стручњака, који представљају основни развојни погон сваког друштва. Стога, наглашава се да мере имиграционе политике, уколико и у будуће желе да буду успешне, морају да превазиђу погрешна схватања о главним имиграционим механизмима, као и да се на миграције не сме гледати као на одређено патолошко стање које треба сузбити политичким мерама.

Када је о Србији реч, резултати истраживања указује да Србија у свим важним сегментима усклађује миграциону политику са земљама Европске уније. Може се закључити да имплементација и координација мера обухваћених разним стратегијама остају као главни изазов. Како би могла да остане конкурентна на глобалном тржишту радне снаге, Србија треба да усмери своје приоритете ка истраживању могућих видова ширења сарадње са припадницима дијаспоре широм света. На тај начин би из позиције велике извознице радне снаге, нарочито високообразоване и стручне, кроз повезивање постепено враћало поверење код наше дијаспоре у стабилност економских и политичких институција у земљи, обнављале професионалне везе са матицом, проширивао спектар делатности у потенцијалној сарадњи, нарочито са најобразованијим структурама, односно „носиоцима“ трансфера технологија, и Србија би могла да дође у позицију да негативну страну иселјавања претвори у добробит својих грађана у земљи и у иностранству.

У оквиру важних закључака овог истраживања су и она која се тичу недостатка поузданих информација која садрже податке о миграционим токовима између земаља порекла и земаља пријема, о територијалном пореклу и демографској структури миграната, што онемогућава детаљнију анализу.

Канада и САД, као земље са имиграционом традицијом, имају добро организовану статистику праћења миграционих догађаја у дугом временском периоду. Међутим, и поред великог броја обрађених и публикованих миграционих показатеља, приказаних по разним демографским и социо-економским карактеристикама мигрантског и домицилног становништва, подаци о имигрантској популацији изражени по земљама порекла јавно су доступни само за мали број показатеља. У случају наше

земље, континуирано праћење обима миграционих токова и карактеристика српских емиграната у Канади, могуће је само за податак о броју имиграната, односно сталних миграната. У случају САД-а ситуација је слична. Према земљама порекла, доступни су подаци о броју, врсти имиграције и класама пријема у САД. Подаци о образовној структури имиграната, или привремених миграната, углавном нису јавно доступни, или, као у случају Канаде, постоје само за одређени временски период, односно од 1992. до 1996. године. Са друге стране, подаци пописне статистике, омогућавају нешто бољи увид у социо-демографске структуре, укључујући и образовне карактеристике имигрантског становништва рођеног у иностранству. Међутим, ти подаци се базирају на проценана броја становника САД рођених у иностранству, добијених истраживањима на основу анкетног узорка. Такође, у обе земље подаци потичу и из различитих извора, што отежава поређење и детаљнију анализу, као и доношење чврстих закључака. На пример, у САД-у за 2000. подаци се базирају на пописној анкети Бироа за попис, а за каснији период на Анкети о америчкој заједници.

Ни Србија нема задовољавајуће статистичке податке о међународним миграцијама. Подаци из пописа који се односе на држављане Србије који раде или бораве у иностранству, без обзира на релативно велики необухват, представљају главни извор статистичких информација о карактеристикама српске емиграције, и практично једини извор информација о њиховом територијалном пореклу и социо-демографским карактеристикама.

Кандидаткиња даље указује на главне особености емиграционих кретања становништва Србије у периоду између 1991. и 2011. године, што сматрамо врло значајним резултатом. Као најважнију особеност истиче њихову територијалну хетерогеност, која је нарочито наглашена на нижим територијално-административним нивоима. Разлике се односе на неуједначен почетак масовног одласка у иностранство, различит интензитет и неравномеран удео емигрантског у укупном становништву, као и хетерогеност карактеристика емиграције и емигрантског становништва (дестинација, старосна и полна структура миграната, образовни ниво, национални састав итд.). Разлози се могу тражити у достигнутом нивоу економске развијености подручја, структурама становништва, доминантном миграционом моделу становништва, географском положају. Крајем 20. века све више добија на значају и етничка структура становништва, нарочито интензивирањем политичке кризе која је резултирала распадом бивше СФРЈ, а кулминирала ратовима на југословенским просторима. У последњем међупописном периоду 2002-2011. спољне миграције становништва Србије биле су знатно мање интензивне него током 1990-их, а расположиви подаци пописа из 2011. упућују на закључак да се и даље наставља тренд иселавања. Иако се структурне карактеристике миграција нису битније мењале, присутне су јасне назнаке да је дошло до појаве нових видова спољних миграција. На то упућује и велики број регистрованих лица која у иностранству бораве краће од годину дана, што уједно представља и велику разлику у односу на стање у време претходног Пописа из 2002. године. Један од битних разлога је и улазак на тзв. белу шенгенску листу, али и мењање структуре потреба на тржиштима рада у земљама ван Европске уније, као на пример Русији, УАЕ и др, што је омогућило лакши одлазак на рад или боравак иностранство и оним образовним структурама које пре десетак или више година нису могле лако да добију визу или запослење.

Према резултатима пописа из 2011. године, образовна структура емиграната се није битније разликовала од образовне структуре становништва у земљи. Подаци последња два пописа из 2002. и 2011, потврђују да је образовна структура повољнија код млађег емигрантског становништва, нарочито у тридесетим годинама живота. И поред чињенице да и у Србији млађе генерације имају нешто повољнију образовну структуру од старијих,

очигледно је да су земље пријема више стимулисале долазак образованијег емигрантског становништва.

Разлике у тзв. преференцији емигрирања према образовним карактеристикама, и у укупном становништву, и посматрано по старости и полу, приказане су преко браин-драин индекса. Подаци пописа из 2011. године показују да укупни српски емиграциони контингент са завршеном вишом школом и факултетом има за 11% веће уделе него остатак емиграционог контингента, који има ниже образовне квалификације. Посматрано по старости, већу „шансу“ да емигрирају имају сва лица из групе са највишим образовним квалификацијама до педесет година старости. Такође, и мушкарци и жене у највећој мери напуштају земљу одмах по завршеном факултету.

Према броју лица у иностранству, као и према њиховом уделу у укупном становништву (у земљи и иностранству) уочене су у Србији три "врше" зоне изразите емиграције. Зона 1 (14 општина у централноисточном делу Србије) је традиционално емиграционо подручје с барем двоструко већим учешћем становништва у иностранству од просека за Србију. Зона 2 (општине Бујановац и Прешево на југу Србије) је подручје где је удео становништва у иностранству још 1981. и 1991. био приметно виши од републичког просека. Зона 3 (пет санџачких општина) се тек током 1990 их прикључила изразито емиграционим подручјима.

Важан део резултата истраживања тиче се карактеристика грађана Србије у иностранству по земљама пријема у периоду 1971-2011. Указано је на разлике у структурама становништва у земљи и иностранству, а утврђене су и врло изражене разлике у оквиру српског емиграционог контингента по земљама пријема. Оне су присутне како у погледу "чисто" демографских карактеристика (пол и старост) емиграната из Србије, тако и у погледу њихове дужине боравка у иностранству, образовне структуре, националне припадности, као и регионалног порекла. Резултати анализе указују и на значај политичког аспекта у области миграција. И то, не само приликом доношења индивидуалних одлука да се оде из Србије, већ и приликом доношења решења имиграционих власти земаља пријема да се много лакше дају дозволе боравка припадницима етничких мањина, који у складу са раније формираним мигрантским мрежама, упућују ка познатим дестинацијама и стварају ефекат ланчаних миграција. Резултати неколико последњих пописа становништва Србије указују да су у протекле 3-4 деценије на одређеним подручјима земље снажно развијају миграционе везе с најважнијим европским имиграционим земљама. Добијени резултати упућују на потребу комплексног приступа у анализи спољних миграција и комбиновања података из статистичких извора земље порекла и земаља пријема.

Други сегмент резултата тиче се оних добијених на основу анкетног истраживања спроведеног за потребе ове докторске дисертације међу високообразованим лицима која су 1991. године и касније емигрирала из Србије. Ови резултати доприносе бољем разумевању миграција високообразованих кадрова из Србије, нарочито у време дубоке политичке и друштвено-економске кризе током 1990-их, када су се услови образовања, рада и живљења већине људи у Србији, првенствено интелектуалних делова друштва, кретали ка наглом снижавању животног стандарда, погоршању радних услова и расту несигурности. Иако се резултати ове анкете не могу сматрати репрезентативним, они обухватају различите аспекте емиграције високообразованог становништва, а сазнања до којих се дошло се у првом реду односе употпуњавање слике о разлозима који су у највећој мери утицали на доношење одлуке о емигрирању, одређивање положаја иселених лица, њихових ставова у вези са односом према отаџбини (Србији), контактима са колегама и пријатељима и у Србији и у земљи пријема, као и упознавање са плановима за будућност.

Указаћемо на најважније резултате из овог сегмента.

Од укупно 430 испитаника, 276 живи у Канади, а 154 у САД-у; 209 мушкараца, односно, 221 жена. Половина укупног броја испитаника је у моменту истраживања имала између 35 и 44 године. Удео испитаника млађих од 35 година у Канади је значајно мањи него у САД-у (11% напрема 30%), а испитаника старости 50 или више година је више него троструко већи него у САД-у (21% напрема 6%). На то су значајно утицале и разлике у дужини боравка у иностранству. Највише испитаника (око 40%) емигрирао је из Србије између 1991. и 1998. године, односно у време највеће политичке и економске кризе. То је нарочито приметно у Канади (68% напрема 56% укупног броја испитаника по земљама пријема), док је у САД-у знатно већи удео оних који су емигрирали 2003. и касније (11% напрема 20%). Да су се из Србије у прекоморске земље у великој мери исељавале целе породице, потврђују и резултати овог истраживања. Мање од 30% испитаника је је изјавило да су из Србије емигрирали сами, односно без других чланова породице. Међутим, они су чинили већину у САД-у (51%), док их је у Канади било свега 16%. Наведене разлике између земаља пријема имале су извесног утицаја и на разлике у поседовању држављанства земље пријема. Мање од половине испитаника у САД-у је било уједно и држављанин те земље, док је то био случај са 90% испитаника у Канади. То је углавном последица мера канадске имиграционе политике, усмерене ка настојањима да се лако и брзо интегришу у друштво пријема.

Највише испитаника (50%) пре исељавања стекло је образовање из групе техничких наука за чијим знањима је током 1990-их година и владало највеће интересовање у развијеним прекоморским земљама. Следе факултети из групе природних наука (30%), док је у групи испитаника са дипломом неког од факултета из групе друштвених и хуманистичких наука био најмањи број испитаника (20%). И док је у Канади било највише дипломаца техничких наука, у САД-у је забележен скоро подједнак удео дипломаца и техничких наука и групе природних наука и математике. О веома високој стручности испитаника сведоче и подаци о завршеним последипломским и специјалистичким студијама у Србији, које је завршио сваки пети испитаник. Међу њима је било и 14 доктора наука. Такође, четвртина испитаника имала објављене научне радове. Да би се стекла потпунија слика о образовној структури наше новије дијаспоре треба истаћи да је две трећине учесника у истраживању одлучило да емигрира заједно са супружником или партнером који су у 94% случајева имали завршен факултет. Пре него што су се одлучили на емиграцију, чак три четвртине анкетираних имало је радног искуства у Србији, и то углавном у струци.

Велика већина испитаника је запослена (97%), обавља послове који су у струци (85%) и за које је потребна факултетска диплома (86%). У Канади је регистрован нешто мањи удео анализираних показатеља, док су разлике по полу уочене у обе државе. Мушкарци имају нешто веће уделе у сва три показатеља, а од укупно 14 незапослених, 13 су жене. Међутим, на овако високе уделе у искоришћењу људског капитала и добре интегрисаности на тржишту рада, утицало је и то што је 60% испитаника похађало неки вид додатног образовања у земљи пријема. Међу њима је звање магистра стекло 66 лица, а доктора наука 58 лица. Испитаници у САД-у су се у већем уделу додатно школовали него испитаници у Канади.

Наведени резултати оповргавају истраживачку хипотезу да значајан број испитаника не ради у струци, међутим, подаци о додатном школовању показују колико је битно континуирано учење и стручно усавршавање. Такође, анализа потврђује хипотезу у делу да је за посао који обављају у великом мери потребна факултетска диплома.

Добијени резултати говоре и о промењеној детерминистичкој основи емигрирања из Србије током 1990-их. Највећи број испитаника пре емиграције из

Србије изјавио је да је имао незадовољавајући (38%) или делимично задовољавајући (30%) животни стандард. На врху значајности разлога за емиграцију, налазе се мотиви који се односе на економске и политичке прилике у земљи емиграције: неизвесност сутрашњице, лоша перспектива за будућност деце, низак животни стандард и рат. На тај начин су потврђене и прве две истраживачке хипотезе, које су предвиђале да су након 1991. године, доминирајући фактори за емиграцију економске природе, као и да у време емиграције углавном нису имали јасно изграђену намеру о повратку у Србију.

Анкета показује да постоје одређене разлике посматрано по земљама пријема у односу на разлоге емиграције. Док су за испитанике у Канади четири наведена разлога била најбитнија, испитаницима у САД-у су на другом месту тзв. листе значајности били лоши услови за рад и напредовање у послу. Добијени резултати такође говоре и о разлици у мотивима емигрирања, и нешто наглашенијем опредељењу учесника у истраживању настањених у САД-у ка грађењу каријере, стручном и научном усавршавању.

Испитаници који су емигрирали сами, који су уједно и млађи, економске разлоге емигрирања издвајали су у нешто мањем степену него испитаници који су емигрирали са супружником и дететом/децом, што такође показује колико велики значај економска и политичка криза у земљи порекла има на доношење одлуке о емигрирању, нарочито испитаника који су у браку и имају децу. Значајан утицај кризе као одбијајућег фактора, види се и при поређењу ставова о задовољству послом који су обављали у Србији и планова за повратак у време емиграције, и то нарочито за испитанике у Канади. Свега 8% (10 лица) од укупно 124 испитаника у Канади који су били веома задовољни или задовољни послом који су обављали у Србији пре емиграције је имало намеру да се врате у Србију. Скокови у уделима испитаника који нису били сигурни у вези планова за повратак, или су намеравали да се у иностранству за стално населе, уочавају се највише у годинама највеће политичке и економске кризе у земљи, 1992. и 1993. године, али и у време претњи бомбардовањем 1998 и самог бомбардовања Србије 1999. године.

Резултати истраживања показују да најобразованије структуре наше новије дијаспоре у Канади и САД-у имају сличне особине као и „професионална“ дијаспора из других земаља широм света. Након почетног периода привикавања на нову средину и тражења задовољавајућег посла, учесници су били углавном задовољни или веома задовољни својим степеном интеграције, како на тржишту рада, тако и у друштву пријема у ширем смислу. Три од четири учесника у овом истраживању сматра да државне установе Канаде и САД-а довољно чине како би се имигранти брзо привикли на живот у новој средини. Ту се првенствено мисли на равноправност пред законом, стабилност и поверење у државне институције, поштовање етничких, верских, културолошких различитости, као и њихово подстицање. Више од половине испитаника сматра да су потпуно интегрисани у друштво, док је свега десетак изјавило да нису интегрисани у средину у којима живе и раде.

Условима за рад веома је задовољан чак сваки други, а могућностима за напредовањем у фирми и висином зараде сваки трећи испитаник. Тек сваки 15. анкетирани незадовољан је или делимично задовољан условима за рад. Међутим, сваки 5. је незадовољан или делимично задовољан могућностима за напредовањем, а сваки 6. висином плате. То могу бити мали, али могући позитивни показатељи за успостављање сарадње са матицом, односно, додатног радног ангажмана наше стручне дијаспоре.

Када се анализирани показатељи задовољства економским и професионалним постигнућем посматрају према научним групама факултета које су завршили, уочава се да су у САД-у испитаници у све три групе били у већем степену веома задовољни

условима за рад, могућностима за напредовањем и креативним постигнућем на послу, а испитаници у Канади очекивањима о висини плате.

Такође, присутне су и одређене разлике по полу код већине ставова који показују степен интегрисаности на тржишту рада, и то у обе посматране државе. Мушкарци су у свим посматраним ставовима изразили виши степен задовољства него жене. Најмање разлике су присутне у ставовима око услова за рад, док су наглашеније код могућности напредовања у послу, а нарочито у ставовима о могућностима за искоришћење креативних способности. И висином плате су жене мање задовољне него мушкарци, што се нарочито односи на испитанице у САД-у.

Свега шест анкетираних је изјавило да није задовољно постигнутим животним стандардом, док је чак сваки трећи веома задовољан, а сваки други задовољан стандардом живота који је имао у време спровођења истраживања, и одражава умногоме дугачије стање него пре пре одласка из Србије. Посматрајући задовољство животним стандардом према земљама имиграције, код испитаника у Канади је уочена нешто јача веза између задовољства животним стандардом и остварења у породичном смислу. Са друге стране, у САД-у су уочене нешто значајније везе између ставова испитаника о степену задовољства животним стандардом и професионалних животних циљева.

Ставови испитаника у обе посматране земље који се односе на одржавање контаката како са сународницима у земљи имиграције, тако и са породицом, пријатељима и колегама у Србији, показују да њихове емоционалне везе са средином из које потичу остају јаке чак и код испитаника који су емигрирали на почетку посматраног периода, тј. почетком 1990-их. Скоро сви учесници у истраживању прате медије из Србије, и сматрају да су веома добро или добро информисани о ситуацији у Србији, било политичкој, економској, друштвеној и друго. Такође, уочена је и веза између ставова о потреби одржавања културног идентитета народа из ког потичу, како у односу на ставове о информисаности о ситуацији у Србији, тако и у односу на ставове о одржавању контаката са породицом и пријатељима у Србији. Такође, велика већина одржава контакте и упућена је на своје сународнике у срединама у којима живе, не само у смислу одржавања пријатељских и колегијалних односа, већ и у смислу развијања локалних мрежа солидарности и помоћи. То се нарочито односи на испитанике у Канади који имају децу. Ти ставови потврђују и полазна истраживачка становишта високообразовани емигранти у САД-у и Канади желе да сачувају свој етнички и културни идентитет, одржавају контакте са сународницима у Канади/САД-у, као и да су донекле упознати и са догађањима у земљи порекла.

Близак однос и одржавање веза са средином из које потичу такође не представља изузетак у поређењу са исељеницима из других земаља. Такође, погрешно је сматрати да уколико мигрант одржава блиске односе са својом земљом порекла то значи да није спреман да се у потпуности интегрише у друштво земље у коју је мигрирао, и обрнуто, да утемељеност у друштву земље пријема подразумева изостанак привржености земљи из које је мигрант потекао. Често су баш успешни и добро интегрисани мигранти ти који теже улагању знања и капитала у своје земље порекла.

За стварање предуслова за успостављање и развијање тзв. мостова сарадње значајни су и ставови испитаника о политичкој и економској ситуацији у Србији. У време спровођења истраживања највећи број испитаника сматрао је недовољно повољном, што се негативно одражава и на планове за повратак и за сарадњу “на даљину”. У обе земље пријема, код испитаника који сматрају да су веома добро информисани у већем уделу су забележени и позитивни ставови о променама у Србији. Такође, испитаници у САД-у запослени на универзитетима значајно повољније оцењују политичку и економску ситуацију у Србији него запослени у пословним компанијама.

Иако планови не представљају коначну одлуку, резултати истраживања показују да већина испитаника сматра да су шансе за повратак веома мале или чак да не постоје. Скоро четвртина сматра да се сигурно неће вратити, док око 40% није сигурно да би се вратили, осим у случају да се ситуација у Србији значајно побољша у односу на стање у време спровођења истраживања. О малој вероватноћи да се наша новија прекоморска дијаспора у догледно време одлучи да се врати у Србију да живи и ради говоре и подаци да сваки пети учесник у истраживању не зна да ли жели да се врати за стално у Србију. Свега је 10% од укупног броја навело да ће се сигурно вратити у Србију да живи, од чега већина не зна када ће се то догодити, нити прави планове за евентуални повратак у земљу. Код испитаника који сматрају да су потпуно интегрисани у друштво најмањи је удео лица која намеравају да се сигурно врате да живе и раде у Србији, а њихов удео сразмерно расте како ставови о повратку постају мање изгледни. Такође, уочена је и значајности између планова о повратку и са ставова испитаника о очувању културног идентитета народа из ког потичу.

Ставови испитаника који указују на непостојање реалних шанси за повратак наших стручњака у прекоморским земљама, недвосмислено упућују на закључак да путеви успостављања контаката, као и грађења мостова са нашом интелектуалном дијаспором првенствено треба да се развијају кроз проналажење адекватних начина за размену и циркулацију знања, односно сарадње „на даљину“. Од укупног броја, свега је 24 испитаника навело да нису размишљали или нису заинтересовани за неки вид сарадње са Србијом и њеним институцијама. Пословна и стручна сарадња са предузећима из Србије је област за коју је заинтересовано више од 40% испитаника, док би учешће у заједничким привредним пројектима било прихватљиво за сваког трећег испитаника. Велика је заинтересованост (скоро 40% учесника у истраживању) и за могућност учествовања у научним пројектима, универзитетској настави и научној и стручној сарадњи са институцијама у Србији.

Испитаници у Канади су у знатно већој мери заинтересовани за учешће у привредним пројектима, док је за испитанике у САД-у на првом месту учешће у научним пројектима, универзитетској настави или научним симпозијумима.

Иако се исказани ставови односе на жељу наших стручњака о успостављању сарадње, и не значе да би и остваривање сарадње било могуће у том обиму, сведоче да постоји значајан потенцијал који даје простора за позитиван политички одговор. На то упућују и ставови о најефикаснијим мерама које би смањиле обим иселјавања високообразованих кадрова и стручњака из Србије. Учесници у истраживању су углавном наводили мере које се односе на побољшање друштвено-економског развитка земље (важност стимулативних плата за високообразоване и стручњаке, већа могућност запошљавања као и решавање стамбеног проблема).

Јачање веза, стварање и континуирано одржавање мрежног повезивања различитих структура наше интелектуалне дијаспоре, као могућих преносилаца нових знања и модерних технологија које се у данашње време развијају галопирајућим ритмом, и Србије као матичне државе, за коју су и даље везани, могло би да произведе значајан подстицај променама не само у привредном, него и ширем друштвеном смислу. Међутим, основни предуслов за развијање било каквог облика сарадње и умрежавања је да се мере државе усмере ка политикама које подстичу позитивну климу за научно-истраживачки рад, иновације и пословну сарадњу.

Сумирање резултата остварених у оквиру теоријско методолошке анализе и оних који су проистекли из спроведеног анкетног истраживања, потврдило је значај изучавања феномена међународних миграција и унутар њих посебно миграцију најобразованијих лица. Допринос дисертације је и синтеза богате научне и друге

литературе која се бави сложеним феноменом међународних миграција, посебно у условима сталних социјалних, економских, политичких и геополитичких промена.

Остварени резултати истраживања представљени у овој докторској дисертацији су оригинални научни допринос мр Јелене Деспић развоју демографије, у области миграционих кретања и њиховог даљег теоријског проучавања, посебно из угла њихове детерминисаности. Јер, у нашој научној пракси је релативно запостављен демографски угао расветљавања међународних миграција.

7. Закључак

На основу анализе и оцене резултата истраживања презентираних у докторској дисертацији кандидаткиње мр Јелене Деспић, под називом **„Миграције високообразованих лица из Србије од 1991.године у Канаду и Сједињене Америчке Државе“**, Комисија констатује да је кандидаткиња успешно обрадила одобрену тему и испунила задати циљ истраживања. Докторска дисертација је написана према критеријумима и захтевима за писање ове врсте рада, и у складу са одобреном Пријавом коју су одобрили Наставно-научно веће Економског факултета Универзитета у Београду и Веће научних области правно-економских наука Универзитета у Београду како у погледу предмета, циља и метода истраживања, тако и у погледу садржаја.. Резултат је самосталног истраживања и представља оригинално научно дело, значајно са научног и друштвеног становишта. Њени резултати дају допринос теоријским знањима о миграцијама из угла њихове условљености, чиме се повећава могућност моделирања и предвиђања будућих трендова. Друштвени значај овог истраживања у вези је са могућностима да се резултати искористе за ублажавање негативних последица и смањивање неповољних трендова даљег иселјавања најобразованијих структура радне снаге из Србије. Али, и да се сагледају и могући позитивни ефекти таквих токова.. Они се углавном односе на могућности које пружа повезивање и јачање мрежа сарадње са кадровима у иностранству, у првом реду за науку и технологију, у виду трансфера знања, јачања мрежа сарадње са страним истраживачким центрима, могућег повратка у земљу стручњака из иностранства, девизних дознака, заједничког улагања, транснационалног предузетништва и укључивања у глобалне економске мреже.

На основу свега изложеног, имајући у виду квалитет, значај обрађене теме, њену недовољну заступљеност у научним истраживањима у нашој земљи, остварене резултате и закључке истраживања, као и научни и друштвени допринос докторске дисертације кандидаткиње мр Јелене Деспић, под називом **„Миграције високообразованих лица из Србије од 1991.године у Канаду и Сједињене Америчке Државе“**, Комисија предлаже Наставно-научном већу Економског факултета Универзитета у Београду да је прихвати и одобри њену јавну одбрану.

У Београду, 20. јула 2015. године.

Чланови Комисије

1. проф. др Биљана Радивојевић
2. проф. др Биљана Јовановић Гавриловић
3. др Весна Лукић, научни сарадник